
ΤΟΞΙΚΟΜΑΝΙΑ: ΜΙΑ ΑΛΛΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ**

Εάν, στο τέλος της δεκαετίας του '70, ρωτούσαμε έναν οποιοδήποτε Έλληνα πολίτη ποια είναι η γνώμη του για τα ναρκωτικά, θα μας απαντούσε ότι είναι ένα θέμα που δεν το γνωρίζει και ότι το πρόβλημα αυτό αφορά άλλες χώρες και όχι την Ελλάδα. Σήμερα στην ίδια ερώτηση ο οποιοσδήποτε πολίτης έχει «γνώμη» για το θέμα και σχεδόν όλοι οι Έλληνες θεωρούν την τοξικομανία κοινωνικό πρόβλημα που αφορά τον ελληνικό χώρο. Με άλλα λόγια, εάν στα τέλη της δεκαετίας του '70 οι τοξικομανείς αποτελούσαν ένα κοινωνικό πρόβλημα, πλάι σε μια σειρά από άλλα, όπως οι αλκοολικοί, οι τυφλοί, τα νόθα παιδιά κ.ά., σήμερα το βλέπουμε να εντάσσεται στα προβλήματα άμεσης προτεραιότητας.

Τι είναι λοιπόν αυτό που μέσα σε διάστημα 6-7 χρόνων συνετέλεσε τόσο ώστε το θέμα «τοξικομανία» να διαφοροποιηθεί και να αποτελεί σήμερα θέμα καθημερινής ειδησεογραφίας και ενημέρωσης;

Ήταν η κοινωνικοπολιτική στιγμή που ζητούσε κάποιο αδύνατο σημείο της κοινωνίας για «περίθαλψη», «ενσωμάτωση», «νομοθέτηση», κλπ., ή το πρόβλημα της τοξικομανίας, όντας «κρίσιμο», απαιτούσε ιδιαίτερη προσοχή και μεταχείριση; Ή μήπως ακόμα κάποιες κοινωνικές ομάδες και κάποιοι φορείς είχαν κάθε συμφέρον να διογκώσουν και να προβάλουν το πρόβλημα; Και για ποιο λόγο;

Ερώτημα επίσης δημιουργείται για το ποιοι ήταν οι μηχανισμοί που συνετέλεσαν ώστε η τοξικομανία, από ένα απλό κοινωνικό πρόβλημα που ανήκε στη σφαίρα της κοινωνικής περίθαλψης, να αποτελεί σήμερα μέρος του πολιτικού και ιδεολογικού παιχνιδιού της χώρας. Οποιοσδήποτε, αφορμή για

* Ερευνήτρια στο ΕΚΚΕ.

** Το παρόν άρθρο βασίζεται σε ιδέες, παρατηρήσεις και υλικό εκτενέστερης έρευνας που γίνεται στο ΕΚΚΕ και έχει ως αντικείμενο την τοξικομανία στην Ελλάδα και την αναγωγή της σε «ιδεολογικό διακύβευμα» (enjeu societal).

την παρουσίαση του προβλήματος υπήρξαν οι πρώτοι θάνατοι (5) από υπερβολική δόση ηρωίνης το 1980. Το γεγονός αυτό είναι το πρωταρχικό ερέθισμα για την έντονη δημοσιογραφία που ακολουθεί και για την έναρξη της αναγωγής της τοξικομανίας σε ιδεολογικό διακύβευμα. Διότι, όπως έχει παρατηρηθεί, για να μεταβληθεί ένα κοινωνικό πρόβλημα σε ιδεολογικό διακύβευμα, «πρέπει να συμβεί κάτι που καθιστά δυνατή αυτή την αλλαγή όπως ένα ορισμένο γεγονός ή μια σειρά από συνεχή γεγονότα που μπορούν να θεμελιώσουν την ευκαιρία ώστε να παρουσιαστεί το κοινωνικό πρόβλημα μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο που δεν θα μπορεί πλέον να γίνει αντιληπτό όπως πριν (événement enclanchant)».¹

Η ΠΑΡΕΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ

Η πλούσια αρθρογραφία που ακολουθεί και μια σειρά από μηχανισμούς κοινωνιολογικού ενδιαφέροντος που αναπτύσσονται ως προς το φαινόμενο της τοξικομανίας, ανάγουν το φαινόμενο σε διαφορετική σφαίρα πεπραγμένων και ιεράρχησης, στη σφαίρα εκείνων των φαινομένων που πολλές φορές ξεφεύγουν από τον έλεγχο και τις προβλέψεις των «αρμόδιων φορέων».

Οι μηχανισμοί αυτοί που αναπτύσσονται στα πρώτα στάδια της αναγωγής του φαινομένου σε διακύβευμα αφορούν κυρίως τη δημοσιογραφική δραστηριότητα και μπορούμε να τους ονομάσουμε δημοσιογραφικά τεχνάσματα. Είναι σημαντικοί και καθοριστικοί στο να παρουσιάζουν το πρόβλημα υπό εντελώς διαφορετική οπτική γωνία και αποτελούν την αρχή της διαδικασίας της αναγωγής της τοξικομανίας σε ιδεολογικό διακύβευμα, σε άλλη σφαίρα αντίληψης.

Εκτός από την τάση υπερβολής που χαρακτηρίζει την παρουσίαση του θέματος ναρκωτικά και τους πομπώδεις τίτλους (π.χ. βλέπε έρευνα *Απογευματινής*, 6.7.81 έως 16.7.81, «Έρευνα σοκ — Ντίσκο και κέντρα κερνάνε δωρεάν μαριχουάνα», ή «13.000! μελλοθάνατοι από ναρκωτικά», βλέπε *Ριζοσπάστης*, 3.1.82 έως 9.1.82, ή «*Ta Νέα* αρχίζουν εκστρατεία κατά των ναρκωτικών», βλέπε *Ta Νέα*, 13.12.82 έως 20.12.82), παρατηρούνται μέσα από τα άρθρα τα εξής αξιοσημείωτα:

Όσον αφορά την παρουσίαση των δεδομένων, από τη μια πλευρά διαπιστώνεται έλλειψη έγκυρων πηγών πληροφόρησης ενώ από την άλλη παρατηρείται χειραγώγηση των στοιχείων που υπάρχουν. Οι μεμονωμένες περιπτώ-

1. Βλ. *L'opinion publique: L'utilisation d'un artefact. Projet de thèse*, Michel Hubert, Απρίλιος 1985.

σεις χρήσης τοξικών ουσιών από μαθητές που αναφέρονται χωρίς καμιά πηγή πληροφόρησης, ή προέρχονται σε ορισμένες περιπτώσεις από τον ίδιο τον τύπο, δίνουν την αφορμή και το πρόσχημα για αρθρογραφία ηθικοπλαστικού περιεχομένου και για αυθαίρετα συμπεράσματα όπως: «Είναι πια πραγματικότητα ότι τα ναρκωτικά μπήκαν στα σχολεία».

Ένα τέτοιο παράδειγμα ανάμεσα σε πολλά άλλα παρατηρείται στην έρευνα της *Απογευματινής* το 1981, με τίτλο: «Και στα σχολεία απλώνει τα δίχτυα ο “λευκός θάνατος”»:

«Ιδιαίτερα όμως ανησυχητική είναι η κατάσταση που επικρατεί σε μερικά σχολεία της Ελλάδας.

Πριν από καιρό μάλιστα είχε δει το φως της δημοσιότητας μια περίπτωση ομαδικής χρήσεως ναρκωτικών από μαθητές της Λάρισας. Στην Πάτρα επίσης έγινε καταγγελία ότι μαθητές Λυκείου κάπνισαν χασίς, αλλά μετά από έρευνες δεν ανακοινώθηκε τίποτα. Στις αστυνομικές Αρχές της Αθήνας έχουν γίνει πολλές καταγγελίες ότι μαθητές και μαθήτριες παίρνουν χάρπια και κάνουν χρήση ακόμη και σκληρών ναρκωτικών, κατά τα διαλείμματα των μαθημάτων, αλλά μέχρι τώρα κανείς μαθητής ή μαθήτρια δεν έχει συλληφθεί. Επίσημα στοιχεία δεν υπάρχουν.

Γεγονός πάντως είναι ότι τα ναρκωτικά μπήκαν πια στα σχολεία, έστω κι αν το κακό περιορίζεται προς το παρόν σε μεμονωμένα περιστατικά. Και επειδή τα ναρκωτικά τα τελευταία χρόνια παρουσιάζουν έξαρση, εκφράζονται από όλους, γονείς και αρμόδιους παράγοντες, ανησυχίες ότι το κακό δεν μπορεί να σταματήσει εδώ, αλλά θα προχωρήσει και μάλιστα επικίνδυνα».

Απογευματινή, 10.7.81

Και στην έρευνα του *Ριζοσπάστη* στις 3.1.82, με γενικό τίτλο «13.000 μελλοθάνατοι από ναρκωτικά», ως μοναδική πηγή πληροφόρησης που να δικαιολογεί τον τίτλο αναφέρεται: «Στο διεθνές Συνέδριο Τοξικολογίας που έγινε τον Αύγουστο στη Θεσσαλονίκη είχαν υπολογιστεί 10.000 άτομα. Περισσότεροι από 2.000 είναι οι μελλοθάνατοι της ηρωίνης».

Αυτό που δεν καθορίζεται είναι σε τι αναφέρονται τα 10.000 άτομα, παρόλο που ο τίτλος μιλά για 13.000 «μελλοθάνατους».

Στο ίδιο άρθρο, σε συνέντευξη με τον προϊστάμενο της υπηρεσίας δίωξης ναρκωτικών, υποστηρίζεται ότι το τμήμα του υπολογίζει γύρω στους 600-700 όλους τους ηρωινομανείς της περιφέρειας Αθηνών. Παρόλο που η πιο βάσιμη πηγή πληροφόρησης μπορεί να θεωρηθεί η του προϊσταμένου υπηρεσίας δίωξης, ο αναγνώστης συγκρατεί το «13.000 μελλοθάνατοι».

Ένας άλλος τρόπος χειραγώγησης της παρουσίας των δεδομένων είναι η σύγχυση που επιτυγχάνουν αυτές οι δημοσιογραφικές έρευνες σε σχέση με τις τοξικές ουσίες και τους χρήστες. Ενώ δηλαδή περιγράφουν τον ό-

λεθρο που προκαλεί η ηρωίνη μέσα από συνεντεύξεις/εξιστορήσεις τοξικομανών, αναφέρονται σε περιπτώσεις χρήσης ναρκωτικών στα σχολεία, χωρίς να φαίνεται αν πρόκειται για χασίς ή ηρωίνη. Έτσι ταυτίζονται δύο διαφορετικές από κάθε άποψη ουσίες όπως ταυτίζονται (έμμεσα) και δύο διαφορετικοί τύποι χρηστών: ο τοξικομανής και ο μαθητής.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, με την αβασάνιστη κινδυνολογία, η οποία βρίσκεται σε αφθονία μέσα σ' αυτά τα άρθρα, τη χειραγώγηση και την απουσία πηγών πληροφόρησης, ο τύπος προχωρά σ' έναν φαύλο κύκλο πληροφόρησης όπου ακριβώς επειδή δεν μπορεί αντικειμενικά ν' αποδείξει αυτά που ισχυρίζεται, παίρνει ως πηγές πληροφόρησης τις δικές του αυθαίρετες αναφορές και παρεμβάσεις.

«Ο μεγάλος αντίκτυπος που είχε η έρευνα για τα ναρκωτικά, τα πολλά τηλεφωνήματα και οι επιστολές που έφτασαν στην «Α» δείχνουν πόσο πραγματικά το θέμα «καίει» σήμερα. Δείχνει πόσο μεγάλο είναι το πρόβλημα και πόσους γονείς και πόσα παιδιά απασχολεί.

Τα συμπεράσματα από αυτή τη μεγάλη έρευνα προκαλούν δυστυχώς μελαγχολικές σκέψεις. Τα ναρκωτικά όχι μόνο μπόκαν για τα καλά στη ζωή μας, αλλά άρχισαν να γίνονται μάλιστα για τον τόπο μας. Και θα πρέπει πια το πρόβλημα να αντιμετωπίζεται σαν μεγάλο εθνικό θέμα».

Και συνεχίζει λίγο πιο κάτω:

«Η έρευνα της «Α» απέδειξε ότι τα ναρκωτικά μπόκαν και στα σχολεία, ακόμα και στα δημοτικά».

Απογευματινή, 16.7.81

«Συνέντευξη με τον θεολόγο-κοινωνιολόγο Γ. Μουστάκη:

— Τι γνωρίζετε για τη διακίνηση ναρκωτικών στα σχολεία;

«Τίποτα περισσότερο από τα όσα τελευταία ύστερα από τα γνωστά γεγονότα. Τι δημοσίευσε ο τύπος.

Έτσι κατάπληκτοι πληροφορηθήκαμε:

— Πωλούσαν ηρωίνη σε μικρές μαθήτριες...

— Δεκαεξάχρονη τοξικομανής μαθήτρια κατέφυγε στον αγοραίο έρωτα...

— Δύο φοιτήτριες, δύο σπουδαστές και ένας καθηγητής πιάστηκαν καθώς έμπαιναν σε «τεκέ».

Αυτή είναι η κατάσταση από την δειγματοληψία που ξέρουμε, γιατί ίσως υπάρχουν και άλλα πολλά δεν τα ξέρουμε...».

Ριζοσπάστης, 6.1.82

Ο τύπος από τις αρχές σχεδόν της έντονης δημοσιογραφικής δραστηριότητας γύρω από τα ναρκωτικά, μη έχοντας βασικές πηγές πληροφόρησης ούτε στοιχεία που να αποδεικνύουν αυτά που ισχυρίζεται, απευθύνεται σε μια άλλη κοινωνική ομάδα και ζητά έμμεσα την υποστήριξή της. Απευθύνεται και ζητά τη γνώμη και τις γνώσεις από τους περισσότερους επιστήμονες που ασχολούνται άμεσα με τους τοξικομανείς στο χώρο της παραδοσιακής κοινωνικής περιθάλψης και καταστολής. Οι δημοσιογράφοι πιέζουν με «κατευθυνόμενες» ερωτήσεις τους διάφορους υπεύθυνους, όπως τον διευθυντή της Δίωξης Ναρκωτικών Αττικής (*Ριζοσπάστης*, 3.1.82), τον διευθυντή Ψυχιατρικής Κλινικής Διανιού (*Ριζοσπάστης*, 5.1.82), τον διευθυντή της Ψυχια-

τρικής Κλινικής του Αιγινήτειου (Νέα, 20.12.82), και σε περίπτωση που αυτοί δεν συμφωνούν με τις απόψεις των δημοσιογράφων, ιδιαίτερα στο θέμα έκτασης του φαινομένου, οι τελευταίοι τους κατηγορούν έμμεσα (Ελευθεροτυπία, 19.5.84).

Οι διάφοροι υπεύθυνοι, όμως, έχουν κάθε συμφέρον να ταυτιστούν με τις απόψεις του τύπου, αφ' ενός για να προστατευτούν από την επιθετικότητα των δημοσιογράφων, αφ' ετέρου γιατί τους δίνεται η ευκαιρία να εναποθέσουν τις ευθύνες για την «κατάσταση» σε κάποιους τρίτους (π.χ. κυβέρνηση, αστυνομία, γονείς κλπ.) και συγχρόνως να επωφεληθούν, εφόσον έχουν τον λόγο για διεκδικήσεις του κλάδου τους, όπως έλλειψη κατάλληλων θεραπευτικών χώρων, στελέχωση της αστυνομίας με περισσότερους άνδρες κλπ.

Ο τρόπος όμως με τον οποίο παρεμβαίνουν οι διάφοροι ερωτώμενοι επιστήμονες είναι παρόμοιος με αυτόν των δημοσιογράφων. Εκφράζουν τις προσωπικές γνώμες τους σαν πραγματικότητες χωρίς αντικειμενικά κριτήρια. Συγχρόνως προβάλλουν ο καθένας την επιστήμη του προτείνοντας ό,τι θα μπορούσε σε κάθε περίπτωση ξεχωριστά να δώσει αυτή τη «λύση» στο πρόβλημα. Ελάχιστοι είναι αυτοί που προβληματίζονται και δεν έχουν έτοιμες «λύσεις». Έτσι η ιατρική, με πρωταγωνίστρια την ψυχιατρική και λιγότερο τη φαρμακολογία, γνωρίζει μεγάλη δημοσιότητα και οι γιατροί προσπαθούν να εξοικειώσουν το κοινό στην ιδέα ότι είναι απαραίτητη η προσφορά τους για τη λύση του προβλήματος της τοξικομανίας στην Ελλάδα.

«Συνέντευξη με τον διευθυντή της Ψυχιατρικής Κλινικής του Αιγινήτειου:

— Οι τοξικομανείς λένε ότι στο λεκανοπέδιο της Αττικής παίρνουν ναρκωτικά 20.000 άτομα. Είναι σωστός ο αριθμός;
— Εγώ δέχομαι ένα πράγμα. Ότι ένα σωρό δείκτες δείχνουν ότι το πρόβλημα δεν είναι πια περιορισμένο σε μια ηλικία, σε μια τάξη, μια ομαδίτσα κ.λπ.

...Αλλά είναι ένα πρόβλημα που έχει πλέον διαχυθεί, έχει ξεπεράσει τα φράγματα των τάξεων, ηλικιών. Δηλαδή δεν θα μπορούσα να πω ότι τα νούμερα είναι σωστά ή όχι, αλλά δεν είναι μόνο οι αριθμοί που μετράνε στο πρόβλημα.

Το πρόβλημα είναι αν αυτό περιορίζεται σε μια ομάδα ή ηλικία. Το γεγονός ότι όσο πάμε, κατεβαίνουμε στο ηλικιακό φάσμα και παρακάτω. Πάμε δηλαδή σε μικρότερες ηλικίες...»

Τα Νέα, 20.12.82

«Συνέντευξη με τον ψυχίατρο - νευρολόγο κ. Π. Ραπίδη:

— Στα σχολεία υπάρχει πρόβλημα;
— Μεγάλο. Όλοι συνήθως θέλουμε να 'χουμε τις εμπειρίες μας.

Έτσι ξεκινάει και το παιδί, όπως ξεκινάει και εμείς το τοιγάρο. Ύστερα γίνεται συνήθεια. Πόσες φορές έκλεψες το γλυκό της μάνας σου, μικρό παιδί όταν στο απαγόρευε;

— Πολλές!

— Χτυπάει σήμερα ο έμπορος τα σχολεία και γιατί;

— Είναι βέβαιο πως χτυπάει.

— Πώς μπορούμε να διαφωτίσουμε το παιδί;

—... Σπρώξτε τους νέους στην πολιτική.

— Τι ποσοστό πολιτικοποιημένων νέων οδηγείται στα ναρκωτικά;

— Ανάξιο λόγου, μηδαμινό.

— Απ' την πλευρά των επιστημόνων γί-

νονται πολλές προσπάθειες, απ' την πλευρά της πολιτείας;

— Ξαφνικά είδαν πως υπάρχει πρόβλημα ναρκωτικών. Πότε απευθύνθηκαν σε υπεύθυνους και ειδικούς επιστήμονες που έχουν ασχοληθεί με το θέμα δεκαετίες ολόκληρες; Ζήτησαν τη βοήθεια και συμβουλή τους; ... Τώρα κατάλαβαν πόσο έχει προχωρήσει το κακό;...».

Ριζοσπάστης, 5.1.82

Ένα άλλο αξιοπρόσεκτο χαρακτηριστικό της παρουσίασης του θέματος «τοξικομανίας — ναρκωτικά» από την αρχή της δημοσιογραφικής εκστρατείας που συνεχίζεται μέχρι σήμερα, είναι ότι οι διάφοροι ειδικοί και επιστήμονες που έχουν το λόγο, δεν εκφράζουν σχετικά με την τοξικομανία γνώμες ή απόψεις που έχουν άμεση σχέση με την επιστήμη τους ή τον τομέα δράσης τους αλλά συνήθως έχουν απόψεις εφ' όλης της ύλης. Δεν υπάρχει κανένας σεβασμός ούτε μεθοδική αντιμετώπιση του θέματος με αποτέλεσμα να γίνονται μοιραία λάθη και ο επιστημονικός λόγος να καταντά ηθικοπλαστικός τις περισσότερες περιπτώσεις.

«Συνέντευξη με τον δικηγόρο κ. Κ. Κούτρα:

— Ποια βασικά συμπτώματα παρουσιάζει ένας τοξικομανής;

— Όψη ωχρή, θρέψη ελαττωμένη, βλενογόνοι και επιπεφυκοίτες αναιμικοί...»

...Η στέρηση της «πρέζας» τον κάνει βίαιο και επιθετικό σε τέτοιο βαθμό, ώστε να είναι ικανός να σκοτώσει ακόμη και τους γονείς του ή να αυτοτραυματιστεί...
...Επειδή έχει διαπιστωθεί... ότι πολλοί γονείς ενδιαφέρονται να μάθουν πώς μπορεί να διαπιστωθεί μια πρώτη συμπτωματολογία ενός χρήστη ναρκωτικών ουσιών και μάλιστα ινδικής κάνναβης (χασίς), καλό θα ήταν να προσέξουν τα παραπάνω στοιχεία, προλαβαίνοντας έτσι ένα σίγουρο μελλοντικό λευκό θάνατο».

Ριζοσπάστης, 8.1.82

«Συνέντευξη με τον ψυχίατρο νευρολόγο κ. Π. Ραπίδη:

— Ποια κοινωνικά αίτια συντελούν στην αλματώδη αύξηση των ναρκωτικών;

— Όταν χαλαρώνουν οι δεσμοί της οικογένειας... όταν 60.000 παιδιά για να πάνε στο Λύκειο κάνουν ολόκληρο ταξίδι...

— Πώς μπορεί να γίνει πρόληψη;

— Να ψάξουμε τις ρίζες του κακού στο σπίτι... Πόσο συνδεδεμένη είναι η οικογένεια; Ο παππούς και η γιαγιά δεν είναι πια στο σπίτι, τους στέλνουμε στο γηροκομείο...».

Ριζοσπάστης, 5.1.82

Με τους μηχανισμούς αυτούς (που δεν εξαντλούνται σ' αυτό το άρθρο), ο τύπος χωρίς να εκπληρώνει τη βασική λειτουργία του, που είναι η πληροφόρηση, αναλαμβάνει έναν άλλο ρόλο που είναι η κοινωνική παρέμβαση. Κατηγορώντας και ενοχοποιώντας ορισμένες ομάδες μέσα στον κοινωνικό

χώρο (με τα τεχνάσματα που ήδη αναφέραμε), όπως φαρμακοποιούς που δίνουν φάρμακα χωρίς συνταγές, γονείς που δεν δίνουν σωστή ανατροφή στα παιδιά τους, καθηγητές που δεν αστυνομεύουν τους μαθητές και στο τέλος την κυβέρνηση που φταίει για όλα, ο τύπος δημιουργεί μια κατάσταση πανικού όπου κάθε κατηγορούμενη ομάδα προσπαθεί να δικαιολογηθεί εναποθέτοντας τις υποτιθέμενες ευθύνες της σε κάποια άλλη.

Το τέλμα τaráχτηκε κάτι πάει να γίνει!

Η μεγάλη έρευνα της «Ε» για τα ναρκωτικά έφερε άμεσα αποτελέσματα. Προκάλεσε το ενδιαφέρον της κυβέρνησης και δημιούργησε σύγχυση και αναταραχή στις αρμόδιες αστυνομικές υπηρεσίες.

Ο υπουργός Δικαιοσύνης κ. Γ.Α. Μαγκάκης με έγγραφό του στον προϊστάμενο της Εισαγγελίας Αθηνών κ. Ι. Τουμπάνο ζητεί:

— Να επιληφθεί η Εισαγγελία των αποκαλύψεων της «Ε» που αναφέρονται στην ύπαρξη κυκλωμάτων ναρκωτικών στα σχολεία (Α' και Β' Λύκεια Αργυρούπολης) και να προβεί στις δέουσες ενέργειες, αν εξακριβωθεί η αλήθεια των καταγγελιών των δημοσιευμάτων.

Με το έγγραφό του ο κ. Μαγκάκης ζητεί από τον κ. Τουμπάνο να καλέσει και να εξετάσει τον συντάκτη της έρευνας κ. Σπύρο Καρατζαφέρη και να του ζητήσει να παραδώσει κάθε σχετικό στοιχείο, ώστε να διαλευκανθεί η υπόθεση.

Η έρευνα της εισαγγελικής αρχής θα στραφεί προς κάθε κατεύθυνση — ιδιαίτερα ως προς το αν υπάρχουν ευθύνες ή παραλείψεις αστυνομικών οργάνων στην παράνομη διακίνηση ναρκωτικών στα σχολεία.

Η άμεση ενέργεια του υπουργού Δικαιοσύνης που δείχνει σεβασμό στη λειτουργία του τύπου και ευαισθησία στο θέμα, είναι σπάνιο φαινόμενο για τα ελληνικά πράγματα.

Υπερβάλλον ζήλος

Η Χωροφυλακή αναστατώθηκε στην κυριολεξία από τις αποκαλύψεις. Από την πρώτη μέρα της δημοσίευσης αστυνομικά όργανα γέμισαν την περιοχή της Αργυρούπολης. Έκαναν περιπολίες, ελέγχους στα στέκια (μπαρ, καφετέριες κ.ά.), ελέγχους στους μηχανόβιους νεαρούς, προσαγωγές στο τμήμα για ασήμαντες αιτίες. Γιατί, π.χ. οι καταστηματαρχές δεν φορούσαν άσπρο υποκάμισο ή γιατί δεν έχει άδεια στο «παπάκι» ο νεαρός.

Ο διοικητής του τμήματος, ταγματάρχης κ. Αργυρόπουλος, τηλεφώνησε αμέσως σε γονείς παραστρατημένων μαθητών και μαθητριών και τους ζήτησε συνεργασία «για να καθαρίσει την περιοχή από τα ναρκωτικά».

Ο Υπουργός Δημ. Τάξης κ. Σκουλαρικής έδωσε εντολή να μελετηθεί η έρευνα και η αναφορά του ιδιωτικού Αστυνομικού κ. Μιχ. Παπαπέτρου και «να ενεργηθούν τα δέοντα».

Συνέλευση γονέων

Οι σύλλογοι γονέων των δύο Λυκείων συγκάλεσαν γενική συνέλευση για την ερχόμενη Τρίτη με θέμα τις αποκαλύψεις της έρευνας και κάλεσαν τον Σπύρο Καρατζαφέρη να μιλήσει στους γονείς.

Ελευθεροτυπία, 19.5.84

Το αποτέλεσμα αυτών των μεθόδων είναι κινητοποιήσεις σε επίπεδο κοινοτήτων και κυβέρνησης, και γενικός πανικός. Ο τύπος θεωρεί και παρουσιάζει αυτές τις παρεμβάσεις σαν νίκες της δημοσιογραφίας μπροστά στη μάστιγα των ναρκωτικών, άσχετα από τις μεθόδους που χρησιμοποιεί, όπως δημοσιεύσεις ονομάτων μαθητών στην εφημερίδα, μαγνητοφωνημένες ταινίες από συνομιλίες μαθητών, απ' όπου ελάχιστα ή καθόλου δεν προκύπτουν οι καταγγελίες που τους προσάπτονται. Οι παρεμβάσεις αυτές βρίσκουν απροετοίμαστους όλους αυτούς που κατηγορούνται: την κυβέρνηση που αντιδρά σπασμωδικά και παραπέμπει το πρόβλημα στην Εισαγγελία· τις αρχές δίωξης που καταφεύγουν στην αστυνόμευση· τους γονείς που έντρομοι συγκαλούν συγκεντρώσεις για να «μάθουν» από τον δημοσιογράφο-«ομιλητή» της συγκέντρωσης όσα δεν έμαθαν από τα δημοσιεύματά του.

ΕΝΑ «ΦΤΙΑΧΤΟ» ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Ο τύπος από πολύ νωρίς (1981, 1982 και ιδιαίτερα το 1984 με την έρευνα της *Ελευθεροτυπίας*, 15.5.84 έως 24.5.84) με τέτοιου είδους παρεμβάσεις δημιουργεί μια κατάσταση όπου κανένας πλέον δεν θα μπορεί να ισχυριστεί ότι δεν υπάρχει πρόβλημα τοξικομανίας στην Ελλάδα χωρίς να θεωρηθεί παράλογος. Έτσι, το θέμα της τοξικομανίας μας απασχολεί ως αντικείμενο μελέτης με τη βασική υπόθεση ότι η τοξικομανία ως κοινωνικό φαινόμενο «κατασκευάζεται» όχι τόσο από τη μεριά του δρώντος πρωταγωνιστή τοξικομανούς, αλλά κυρίως από την άλλη μεριά, του κοινωνικού κατεστημένου και των φορέων του.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, βασική υπόθεση τρόπου προσέγγισης της τοξικομανίας είναι ότι το θέμα τοξικομανία, έτσι όπως παρουσιάστηκε και εξελίχθηκε από το 1980 και μετά, στον ελληνικό χώρο, μεταβλήθηκε από ένα απλό κοινωνικό πρόβλημα του χώρου της κοινωνικής περιθάλψης σε ένα αντικείμενο ιδεολογικής και πολιτικής εκμετάλλευσης, σε ένα ιδεολογικό διακύβευμα. Όταν μιλάμε για ένα κοινωνικό πρόβλημα, αναφερόμαστε ως επί το πλείστον σε μια μερίδα πληθυσμού, συνήθως περιορισμένη, που παρουσιάζει μια ιδιαίτερότητα, κάποιο κοινό πρόβλημα, που η κοινωνία, ως σύνολο και ως θεσμός, θα πρέπει να αναλάβει και να του δώσει μια απάντηση. Οι διάφορες αναπηρίες, π.χ., ή τα αυξανόμενα οδικά ατυχήματα εντάσσονται στην έννοια των κοινωνικών προβλημάτων που είναι γνωστά αλλά δεν αφορούν άμεσα το κοινωνικό σύνολο και παραπέμπονται στους αρμόδιους φορείς και τα υπουργεία προκειμένου να επιδείξουν το ανάλογο ενδιαφέρον. Η αναφορά σ' ένα ιδεολογικό διακύβευμα και η διαφορά του με το κοινωνικό

πρόβλημα έγκειται στο ότι το κοινωνικό πρόβλημα που αφορούσε και αφορά τη μειονότητα ή την ομάδα των συγκεκριμένων ατόμων ανάγεται σε πρόβλημα μεγάλης σημασίας που αφορά άμεσα όλο τον πληθυσμό ή την κοινωνία γενικότερα.

Δεν μετατρέπονται όλα τα κοινωνικά προβλήματα σε ιδεολογικά διακυβεύματα, αλλά μόνο ορισμένα απ' αυτά. Είναι όμως αυτά τα ορισμένα προβλήματα καταλύτες, που, λόγω συγκεκριμένων χαρακτηριστικών τους και λόγω των μηχανισμών που θέτουν σε ενέργεια, χρησιμοποιούνται ως συντελεστές και ρυθμιστές της κοινωνικής μεταβολής και της κοινωνικής πράξης. Έτσι κάνουμε την υπόθεση ότι τη στιγμή που αναπτύσσεται η πληθώρα αρθρογραφίας γύρω από τα ναρκωτικά, το έδαφος στην Ελλάδα είναι δεκτικό και πρόσφορο, έτοιμο για ένα τέτοιο θέμα. Οι δημοσιογράφοι βρίσκουν την ευκαιρία να προβάλουν μέσω της τοξικομανίας τις δικές τους απόψεις περί κοινωνικής πολιτικής και περίθαλψης σε μια χώρα που μόλις μπαίνει στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, και που ο βαθμός ανάπτυξής της δεν ταυτίζεται μ' αυτόν των βιομηχανικών χωρών. Τα ναρκωτικά είναι ένα πολύ καλό θέμα που συμβολικά (λόγω δυστυχίας) και αντικειμενικά (τα χάλια των φυλακών και των θεραπευτικών ιδρυμάτων) θα δώσει το πρόσχημα για πολλαπλές προβολές κοινωνικών διεκδικήσεων, ενώ συγχρόνως θα αυξήσει την κυκλοφορία της καθεμιάς εφημερίδας ξεχωριστά. Διάφοροι «ειδικοί», κυρίως ψυχίατροι, όπως και νομικοί, εγκληματολόγοι κλπ., έχουν δουλέψει στο εξωτερικό σε θέματα τοξικομανών/τοξικομανίας και περιμένουν την κατάλληλη ευκαιρία για να επιβεβαιώσουν τον κοινωνικό τους ρόλο. Από την άλλη μεριά το θέμα ναρκωτικά είναι στη σφαίρα του απαγορευμένου, του σκοτεινού, επιτρέπει ένα λόγο ηθικοπλαστικό και εμπεριέχει μυστήριο για όσους πρόκειται ν' ασχοληθούν μ' αυτό. Έτσι η εισαγωγή της προβληματικής της τοξικομανίας στην Ελλάδα μπορεί να υποδηλώνει μια εσωτερική διάθεση ταύτισης της με άλλες ευρωπαϊκές χώρες που έχουν παρόμοια προβλήματα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι και αντικειμενικά βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο κατανάλωσης τοξικών ουσιών, τουλάχιστον τη στιγμή που μπαίνουν σε λειτουργία οι απαραίτητοι μηχανισμοί για την εδραίωση του φαινομένου. Με το πρόσχημα «ναρκωτικά» επίσης, μια σειρά από κοινωνικές ή επαγγελματικές ομάδες επωφελούμενες της διακύβευσης γύρω από αυτό το πρόβλημα θα εκμεταλλευθούν την ευκαιρία για να προωθήσουν θέματα του κλάδου τους (όπως φαρμακοποιοί, τελωνειακοί, σύλλογοι γονέων κλπ.).

Τι ήταν όμως αυτό που μας οδήγησε σ' αυτή τη διατύπωση προβληματικής και υποθέσεων; Ένας από τους βασικούς λόγους που επισημάνθηκε από την αρχή ήταν ότι η τοξικομανία δεν παρουσίαζε μεγαλύτερο κόστος θανάτων και κοινωνικής περίθαλψης από ό,τι άλλα κοινωνικά προβλήματα, όπως θάνατοι από τροχαία ή αυτοκτονίες, όπως δείχνει ο ακόλουθος πίνακας.

ΠΙΝΑΚΑΣ

Αυτοκτονίες και θάνατοι από ναρκωτικά
κατά τα έτη 1980-1986

Έτη	Θάνατοι από αυτοκτονίες	Θάνατοι από ναρκωτικά
1980	345	5
1981	346	10
1982	346	17
1983	368	9
1984	397	12
1985	398	10
1986	416	28

Πηγή: Στατιστική Υπηρεσία Ελληνικής Αστυνομίας.

Παρόλο που υπάρχει ένα πρόβλημα όσον αφορά τη συγκρισιμότητα των δύο κατηγοριών λόγω ελλείψεως στοιχείων που να αναφέρονται στο φύλο και στην ηλικία, η διαφορά ανάμεσα στον συνολικό αριθμό αυτοκτονιών και θανάτων από ναρκωτικά διαφαίνεται. Ένα άλλο αξιοσημείωτο στοιχείο εντοπίζεται στο γεγονός ότι ενώ στο χώρο της κοινωνικής περιθάλψης οι τοξικομανείς βρίσκονται πάντα με τους αλκοολικούς (π.χ. στο Δαφνί), στην αρθρογραφία το θέμα της τοξικομανίας θα ξεχωρίσει και θα ακολουθήσει τον δικό του δρόμο, ενώ το θέμα του αλκοολισμού δεν θα γνωρίσει καμιά προβολή, παρόλο που στα δημόσια στοιχεία έχει παρεμφερή σημασία με το πρόβλημα της τοξικομανίας. Ένας ακόμα λόγος είναι ότι από το 1981, με 5 θανάτους, το πρόβλημα παρουσιάζόταν με την ίδια ένταση και υπερβολή που παρουσιάζεται και σήμερα που ο αριθμός θανάτων έχει αυξηθεί (27 θάνατοι το 1986).

Δεν ήταν και εξακολουθούν να μην είναι τα στατιστικά στοιχεία, τα συνήθη αντικειμενικά δεδομένα της στατιστικής υπηρεσίας (όσο ελλιπή κι αν είναι, είναι σχετικά και ανάλογα με ενδείξεις που βοηθούν σε συγκρίσεις), αυτά που καθορίζουν το μέγεθος του προβλήματος, αλλά και κυρίως άλλοι λόγοι, όπως η παρέμβαση ορισμένων κοινωνικών ομάδων που είναι ικανές να θέσουν σε ενέργεια μηχανισμούς και να αναγάγουν το φαινόμενο σε ιδεολογικό διακύβευμα. Γιατί η μετατροπή ενός κοινωνικού προβλήματος σε ιδεολογικό διακύβευμα δεν είναι κάτι τυχαίο και δεν γίνεται από μόνη της. Συνήθως φανερώνει τις διαθέσεις ορισμένων κοινωνικών ομάδων που με την παρέμβασή τους αποβλέπουν στο να οικειοποιηθούν το «πρόβλημα» έτσι ώστε να θεωρηθούν οι ίδιοι ως οι κατ' εξοχήν ενδιαφερόμενοι.

Η πρώτη ομάδα, όπως ήδη αναφέρθηκε, που προβάλλει το θέμα «ναρκωτικά» είναι ο τύπος. Με διάφορους μηχανισμούς δημιουργεί μια παρέμβαση στον δημόσιο χώρο και κινητοποιούνται ή δημιουργούνται κι άλλες ενδιαφερόμενες ομάδες, όπως σύλλογοι γονέων που αποκτούν και αυτοί κοινωνική δραστηριότητα με ομιλίες, διαμαρτυρίες κλπ. Ήδη ένας πρώτος διάλογος έχει δημιουργηθεί μεταξύ ενδιαφερόμενων ομάδων, όπως τύπος/γονείς, τύπος/κυβέρνηση, γονείς/κυβέρνηση κλπ. Η διακύβευση του φαινομένου της τοξικομανίας ενδιαφέρει όλο και περισσότερους φορείς και άτομα που βρίσκουν την ευκαιρία και το ερέθισμα ώστε να δημιουργήσουν εθελοντικές ομάδες ή ομάδες παρέμβασης με το πρόσχημα της τοξικομανίας. Έτσι δημιουργούνται:

— Η ΠΑΣΕΝ («Πανελλήνια επιτροπή ενάντια στα ναρκωτικά», ιδιωτικός φορέας εθελοντών, έτος συγκρότησης 1980). Σε συνέντευξη αντιπροσώπων της στην *Ελευθεροτυπία* στις 18.12.82 αναφέρεται: «Η ΠΑΣΕΝ είναι φορέας που δημιουργήθηκε κάτω από την πίεση του μαζικού κινήματος της χώρας μας, για τη μελέτη, την ενημέρωση και την πρόταση λύσεων σχετικά με το πρόβλημα “Ναρκοτικά — Νεολαία”».

— Η ΕΣΕΑΝ («Επιτροπή για τη σωστή ενημέρωση και αντιμετώπιση των ναρκωτικών»). Συγκροτήθηκε στα τέλη το 1980. Στην *Αυριανή* της 12.8.83 αναφέρεται: «Η ΕΣΕΑΝ ξεκίνησε προσπάθειες προς την κατεύθυνση της πληροφόρησης, της πρόληψης και της θεραπείας, μέσα από τη λειτουργία “ομάδων αυτοβοηθείας” με αποτέλεσμα την αποτοξίνωση ικανοποιητικού για τις συνθήκες της χώρας μας αριθμού τοξικομανών.»

— «Κοινότητά μας», πρότυπο κέντρο πρόληψης στο Σταθμό του Ερυθρού Σταυρού στην 3ης Σεπτεμβρίου. Ιδρύεται το 1985. Στο πρόγραμμά του περιέχονται:

- Σεμινάρια τρίμηνης διάρκειας για τριάντα εθελοντές
- Τμήμα πληροφόρησης
- Υπεύθυνη κατεύθυνση προβληματικών ατόμων.

Αποτελείται από δώδεκα ειδικούς επιστήμονες που πιστεύουν ότι: «Το θέμα των ναρκωτικών για να προληφθεί πρέπει να αντιμετωπιστεί μέσα από ένα συμπαγές σύνολο που θα βοηθήσει αποτελεσματικά το παιδί».

Όσο αντικειμενικά και να προσπαθήσει κανείς να δει την τοξικομανία σ' αυτό το στάδιο της εξέλιξής της είναι σχεδόν αδύνατο να πείσει ότι δεν πρόκειται για ένα πρόβλημα που αφορά την κοινωνία ολόκληρη, εφόσον έχει γίνει αντικείμενο συζήτησης στο δημόσιο χώρο και αντικείμενο ανταγωνισμού ανάμεσα στις διάφορες ομάδες που η καθεμιά προσπαθεί να το οικειο-

ποιηθεί και να προβάλλει τις «θέσεις» της, που άλλοτε είναι αντίθετες μεταξύ τους και άλλοτε συμπίπτουν. Οι κοινωνικές ομάδες, που ήδη αναφέρθηκαν, έχοντας οικειοποιηθεί το θέμα, το προβάλλουν κατά τέτοιο τρόπο ώστε να θεωρηθεί ως κοινού ενδιαφέροντος· στη συνέχεια με διάφορους μηχανισμούς, το πρόβλημα παρουσιάζεται έτσι, ώστε να ανάγεται σε «κοινό».

Έτσι ο λόγος που θα αναφέρεται στο πρόβλημα δεν θα αντιπροσωπεύει πλέον αυτόν ή αυτούς που το πρόβαλαν αλλά θα αντιπροσωπεύει την «κοινή γνώμη», που και θα γίνει κι αυτή με την σειρά της αντικείμενο διακύβευσης² και θα αποκτήσει σημαντικό κοινωνικό βάρος.

Όσο το πρόβλημα γίνεται αντικείμενο ιδεολογικής εκμετάλλευσης, τόσο οι παράγοντες αυξάνονται σε αριθμό και μέγεθος, αλλά έχουν το χαρακτηριστικό να πολώνονται σε δύο αντιπροσωπευτικές θέσεις: στην «προοδευτική» παράταξη και τη «συντηρητική». Η διαφοροποίηση αποκρυσταλλώνεται κυρίως γύρω από τη διαμάχη για το διαχωρισμό των ναρκωτικών σε σκληρά - μαλακά

Αυτό που ενδιαφέρει όμως είναι η εξέλιξη των διαδικασιών μέσα από τις ανταγωνιστικές θέσεις και τάσεις των κοινωνικών ομάδων και η προσπάθεια όλων για τη χάραξη κάποιας κοινής αντιμετώπισης του προβλήματος (το νομοσχέδιο), έτσι ώστε να επικρατήσουν οι αντιλήψεις και θέσεις των ισχυρότερων κοινωνικών ομάδων μέσα στους κανόνες του παιχνιδιού που ονομάζεται «ενσωμάτωση», «πρόληψη», «θεσμοποίηση».

Ο τύπος, η κοινή γνώμη, η πολιτεία είναι αλληλένδετα μεταξύ τους και απ' ό,τι φαίνεται, τουλάχιστον προς το παρόν, όσο μικραίνει η απόσταση μεταξύ τους από άποψη τοποθέτησης, τόσο αποκλείεται, αγνοείται και περιθωριοποιείται ο άλλος βασικός συντελεστής του παιχνιδιού που είναι ο χρήστης.

Ο ΤΟΞΙΚΟΜΑΝΗΣ

Και εδώ έγκειται ένα από τα παράδοξα της τοξικομανίας. Ο τοξικομανής έχοντας δώσει το ερέθισμα και το πρόσχημα για μια σειρά από προβολές και διεκδικήσεις (υλικές και ιδεολογικές) εκ μέρους των διαφόρων ενδιαφερόμενων ομάδων, χάνεται από το προσκήνιο σιγά σιγά σαν υπαρκτό πρόσωπο για να παραχωρήσει τη θέση του στον λόγο (discours) που τον έχει αντικαταστήσει. Και ενώ στα πρώτα χρόνια της δημοσιογραφίας (1981-1984) του έχει δο-

2. Εδώ υποστηρίζεται η άποψη ότι η κοινή γνώμη δεν υπάρχει a priori αλλά «κατασκευάζεται».

θεί ο λόγος (αυθόρμητες συνεντεύξεις καθόλου ή πολύ λίγο δομημένες στην αρχή και κατευθυνόμενες στη συνέχεια τόσο όσο χρειάζεται για να παραχθεί η «εικόνα» αλήτης/άρρωστος κατά βούληση των δημοσιογράφων, από το 1985 περίπου και μετά η αρθρογραφία για να ναρκωτικά αναφέρεται σε θέματα τοπικιστικά σχετικά με εκκαθαρίσεις χώρων από ναρκωτικά και τοξικομανείς, όπως πλατείες, εγκαταλελειμμένα σπίτια, παμπ, ντισκοτέκ, κλπ. από δήμους, δημάρχους, συλλόγους γονέων κλπ. Έτσι στις 7.6.86 σε έρευνα της *Πρώτης* με τίτλο «Στέκι ναρκομανών» αναφέρεται στον υπότιτλο:

«Ο Στέλιος Νέστωρ (υποψήφιος δήμαρχος) επισκέφθηκε το εγκαταλελειμμένο «Βασιλικό Θέατρο» και διαπίστωσε την τραγική κατάσταση. Στρωμένο με σύριγγες, βελόνες με υπολείμματα αίματος, πεταμένα κομμάτια από βαμβάκι και κουτιά από ναρκωτικά χάπια ήταν το δάπεδο του πρώην «Βασιλικού Θεάτρου». Βγαίνοντας από το πρώην «Βασιλικό Θέατρο», το οποίο παρά τις επανειλημμένες υποσχέσεις της κυβέρνησης για την αναπαλαίωσή του έχει καταλήξει εκτός από εστία τοξικομανών και σκουπιδότοπος, ο υποψήφιος δήμαρχος Θεσσαλονίκης... δήλωσε πως ήρθε πλέον ο καιρός για την άμεση απόδοση του κτιρίου στο Δήμο Θεσσαλονίκης».

Ο τοξικομανής και η τοξικομανία αποτελούν πλέον πρόσχημα για διάλογο με διεκδικήσεις ιδεολογικού και πολιτικού περιεχομένου. Η «πρόληψη» είναι το πρόσχημα για κάθε είδους αστυνόμευση και αστυνομική παρέμβαση που ορισμένες φορές αγγίζουν τα όρια της άρνησης της κοινής λογικής και άλλες φορές καταπατούν στοιχειώδη ανθρώπινα δικαιώματα. Τα άρθρα που αναφέρονται στον τοξικομανή τον ίδιο και όχι στις διεκδικήσεις των χώρων των «κατειλημμένων» από τοξικομανείς, είναι τα άρθρα που αναφέρονται στην «Ιθάκη» και στο όλο θεραπευτικό σύστημα που η κυβέρνηση έχει καθορίσει να θέσει σε ενέργεια και επωφελείται από τη λειτουργία και την προβολή καλλιεργώντας μια εικόνα του κράτους προνοίας. Έτσι ο τοξικομανής αυτόματα βρίσκεται στο περιθώριο, δεν έχει λόγο να παρέμβει, αφού τα θέματα για την τοξικομανία θεωρούνται «γνωστά» και ενώ έχει ο ίδιος χρησιμεύσει σαν πρόσχημα για κοινωνικές διεκδικήσεις από άλλες κοινωνικές ομάδες (άθελά του και εν αγνοία του), δεν καρπούται παρά ελάχιστα από αυτή την εξέλιξη, δηλαδή μόνο τον εγκλεισμό του στο κέντρο αποτοξίνωσης. Αντίθετα, όσο ο λόγος (discours) εντείνεται, τόσο η θέση του τοξικομανούς περιθωριοποιείται, ιατρικοποιείται, εκμοντερνίζεται και τελικά με αυτές τις διαδικασίες, βγαίνει έξω από το παιχνίδι.

Μιλώντας στο όνομα του τοξικομανούς, οι κοινωνικοί παράγοντες, είτε «προοδευτικοί» είτε «συντηρητικοί», λύνουν τις αντιθέσεις τους και τις διαφορές τους προχωρώντας σε νέες προτάσεις και θέσεις· αλλά πάντα μέσα από τη λογική της κοινωνικής ένταξης. Ο στιγματισμός όμως του περιθωριοποιη-

μένου (όποιος και να είναι) είναι πολύ δύσκολο ή σχεδόν αδύνατο να αναθεωρηθεί.

Η νομοθεσία από την άλλη μεριά, ως τελικός σκοπός και ευχή όλων των «ενδιαφερομένων», δεν θα λύσει το πρόβλημα εφόσον δεν μπορεί να σταματήσει ανάμεσα στους παράγοντες τη διαμάχη που θα αναζωπυρώνεται κάθε φορά που η κοινωνία θα έχει ανάγκη για νέες πολιτικοϊδεολογικές ανακατατάξεις και πολιτικές παρεμβάσεις.

Τις πρωτόγονες παραδοσιακές φυλακές θα τις αντικαταστήσουν τα σύγχρονα ψυχιατρεία όπου η έννοια της «απομόνωσης» ή της «κοινωνικής επανένταξης» θα εξελίσσεται ανάλογα με τους τελευταίους συσχετισμούς δυνάμεων ανάμεσα σε ψυχιατρική/δικαιοσύνη/κοινωνία. Έτσι, η θέση και η «μοίρα» του τοξικομανούς θα εξαρτάται από το ποιοι παράγοντες θα κατέχουν και θα χειραγωγούν την εξουσία του λόγου, μέσα στο δημόσιο χώρο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Alain Patrick, *Hallucinogènes et société*, PAYOT, Παρίσι 1973.
- M.A. Bertrand, «Permanence des effets pervers et résistance au changement des lois sur les drogues», *Deviance et Société X* (2), Ιούνιος 1986.
- T. Bennett, «Legaliser l'abus des drogues: quelques implications», *Deviance et Société X* (2), Ιούνιος 1986.
- J. Hackler, «Le pire de deux mondes», *Deviance et Société X* (2), Ιούνιος 1986.
- Boltanski Luc, Yann Darrée και Marie-Ange Schiltz, «La dénonciation», *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, τχ. 51, Μάρτιος 1984, Παρίσι σ. 3-40.
- Bourdieu P., *La distinction*, Les éditions de minuit. Παρίσι 1979.
- Bourdieu P., «L'opinion publique n'existe pas», *Les temps modernes*, Ιανουάριος 1973, σ. 1292-1309.
- Clément Pierre, Nelly Blaes και Anne Luciani, «Le mythe tenace du "Chromosome du Crime" (encore appelé "Chromosome de l'Agressivité")», *Raison Présente*, 54 [1980] Παρίσι, σ. 109-127.
- Delooz P., «Une enquête européenne sur les valeurs», *Revue Nouvelle*, τχ. 1., 1984, Βρυξέλλες, σ. 90-101.
- Foucault M., *Naissance de la clinique*, PUF, Παρίσι 1983.
- Guillon J., *Cet enfant qui se drogue c'est le mien*, Editions du Seuil, 1978.
- Olievenstein, C., *La vie du Toxicomane. Seminaire du l'hôpital Marmottan*, PUF, 1980.
- Olievenstein, C., *Il n' y a pas de drogués heureux*, Robert Laffont - Opera Mundi, Παρίσι 1977.
- Olievenstein, C., *La drogue suivi des écrits sur la toxicomanie*, Editions universitaires, 1978.
- Pinell P., «Le Paradis perdu», *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, τχ. 62-63, Ιούνιος 1986, Παρίσι, σ. 100-110.
- UNESCO, «Comprendre la toxicomanie. Les moyens d'y faire face», *Impact Science et Société*, τχ. 133, 1984.
- Zafropoulos M., Pinell P., «Drogues, déclassement et stratégies de disqualification», *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, τχ. 42, Απρίλιος 1982, Παρίσι, σ. 61-76.